

PRIEDAS

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2007 KOVO 31 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 64 (13)

Sėkmingai leidžiama *Mažosios Lietuvos enciklopedija*

DR. ANTANAS BALAŠAITIS

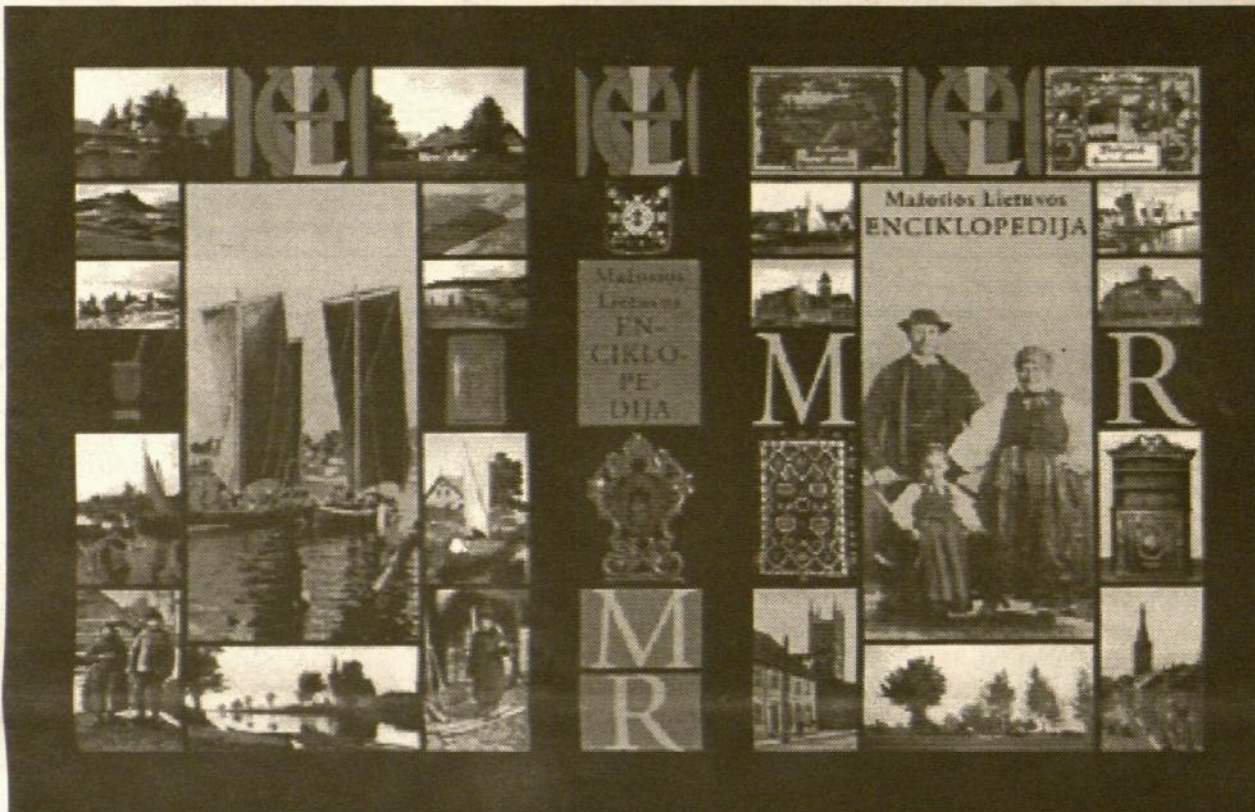
Trečiasis *MLE* tomas dar ne paskutinis

Mažosios Lietuvos enciklopedija, (*MLE*) III t. 864 p. Vyr. organizatorius ir tvarkytojas prof. dr. V. Pėteraitis. Redakcinės kolegijos prezidentas akad. Z. Zinkevičius, redakcinės kolegijos pirmininkas doc. dr. V. Bagdonavičius, vyr. redaktorius doc. dr. M. Purvinas, pav. leidybai V. Kaltenis, ats. sekretoriai V. Gocentas ir N. Dzindziliauskienė. Viršelio dail. A. Žvilius, vyresnioji maketuotoja A. Zimanienė. *Mažosios Lietuvos fondas* (MLF) ir Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (MELI), 2006.

Prieš septynetą metų (2000) rašėme, jog Vilniuje išleistas *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* I tomas (II tomas išėjo 2003 m.), o dabar galime džiaugtis ir III tomu. Po kelių metų bus ir paskutinis – IV tomas.

Ką tik išleistame tome sudėti M-R raidžių straipsniai. Kaip ir pirmuosiuose, daug vietos skirta krašto istorijai, veikėjams, etnografijai, kultūriniam palikimui, švietimui, lietuvininkų vargams svetimųjų priespaudoje bei įvairių formų genocidui.

Baigiamojoje pratarmėje *MLE* vyriausiasis organizatorius ir tvarkytojas prof. dr. V. Pėteraitis, džiaugiasi, kad po dešimtmečio rengimo darbų išleistas III tomas yra visų rūpesčių ir darbų atpildas: „Šis darbščių rankų sudėliotas tomas leidžia skaitytojui giliau pažvelgti į *Mažosios Lietuvos* gyventojų praeitį ir dabartį, jų dalyvavimą visuomeninėje veikloje ir šeimos gyvenime“. Tome pateikta gausybė įvairios medžiagos sudėliota į 3,127 straipsnius, kurių beveik pusė parengta ir suredaguota vyr. redaktoriaus dr. Martyno Purvino. Apžvelgdamas *MLE* rengimo de-

Mažosios Lietuvos enciklopedijos III tomo viršelis. Dailininkas prof. Alfonsas Žvilius.

Šis darbščių rankų sudėliotas tomas leidžia skaitytojui giliau pažvelgti į *Mažosios Lietuvos* gyventojų praeitį ir dabartį, jų dalyvavimą visuomeninėje veikloje ir šeimos gyvenime

šimtmetį iš besikeitusių pagalbininkų redaktorių jis mini Danguolę Česaitytę, Sigitą Paulauskaitę, Ingridą Veliutę, Danutę Valentukevičienę. Visus tris tomus spaudai rengė tik penketas darbuotojų: dr. M. Purvinas (nuo 1997 m.), Nijolė Dzindziliauskienė ir Vytautas Kaltenis (nuo 1998 m.), Virginija Budrikienė ir Aliutė Zimanienė (nuo 1999 m.). Rengiant *MLE* dalyvauja keli šimtai Lietuvos ir užsienio mokslininkų. Nedidelis rengėjų būrys, sugebėjęs per dešimtmetį išleisti tris didžiulius tomus, rodo jų užkrečiantį pavyzdį pritraukti ir talkininkų. Tokiomis sąlygomis dirbant tam tikri medžiagos pateikimo nelygumai neišvengiami ir dėl to skaitytojams reikėtų

būti atlaidesniems, nes svarbiausias rengėjų tikslas buvo pateikti kuo daugiau medžiagos, o patikslinti ir papildyti paskutinio tomo pabaigoje.

Be pačių lietuvininkų M. Purvino, V. Pėteraičio, A. Juškos, M. Tydecko, J. Reigio, V. Gocento, E. Labutytės, pirmiesiems trims tomams daugiausia straipsnių pateikė archeologai: V. Šimėnas, L. Tamulynas, medikas L. Poviliūnas, istorikas A. Matulevičius, gamtininkas A. Rainys, kalbininkas Z. Zinkevičius, etnologė A. Vyšniauskaitė, knygotyrininkas D. Kaunas, kraštotyrininkas V. Šilas.

Šis tomas, kaip ir kiti, gausiai iliustruotas žemėlapiais, senais atvirukais ir archyvinėmis nuotraukomis iš Lietuvos muziejų, Vokietijos, Lenkijos archyvų ir, kas nemažiau svarbu, originaliomis klaidėdiškių šeimų albumų, išsaugotų per karus ir tremtį, nuotraukomis. Iliustracijos labai papildo *MLE* teikiamą informaciją.

Nukelta į 2 psl.

Prie *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* ištakų. Kanadoje gyvenantis lietuvių kalbininkas prof. dr. Vilius Pėteraitis (dešinėje) su jo monografių redaktore Agota Sriubiene ir *MLE* I tomo vyresniuoju moksliniu redaktoriumi dr. Algirdu Matulevičium Vilniuje 1991 m.

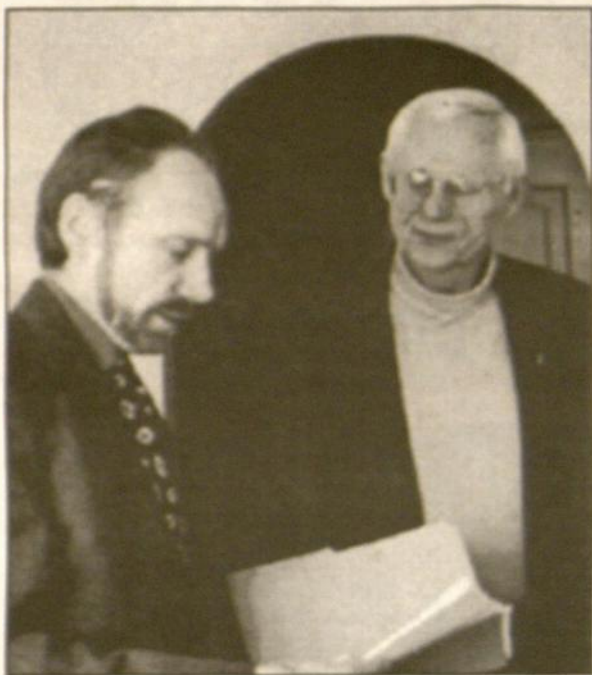
Petro Petkavičiaus nuotr.

ŠIO ŠEŠTADIENIO PRIEDO PUSLAPIUOSE

Sėkmingai leidžiama *Mažosios Lietuvos enciklopedija*

- Nevienareikšmė fotografės I. Šerpytės tyla
- Dar vienas sugrįžimas tėvynėn • Vytauto Kazimiero Jonyno kūrinių paroda

Sėkmingai leidžiama *Mažosios Lietuvos enciklopedija*

MLE I tomo pristatymas Karaliaučiuje. Iš kairės: MLE atsakingasis sekretorius Vytautas Gocentas ir Mažosios Lietuvos lietuvių draugijos Čikagoje (dabar ir Mažosios Lietuvos fondo) pirm. Vilijus Algirdas Trumpionas (2001 m.). Vytauto Kaltenio nuotr.

MLE rengėjų grupė Įsruities pedagoginės kolegijos lietuvių kalbos kabinete (iš kairės): Algirdas Žemaitaitis, MELI direktoriaus pavaduotoja ekonomikai Aldona Stanėlienė, MLE vyr. redaktorius doc. dr. Martynas Purvinas, Virginija Budrikienė, Aleksas Bartnikas, Vytautas Kaltenis 2006 m. (ilustracijos iš MLE archyvo).

Atkelta iš 1 psl.

Tomas pradėdamas straipsniu „medaliai“. Iš jo sužinojome apie bene seniausią medalį, skirtą Tilžės taikos (1807) paminėjimui. Aprašytas skulptoriaus P. Rimšos medalis, skirtas Klaipėdos krašto prijungimui paminėti. Jo antrojoje pusėje įrašas: „Kas mūsų – kova įgysim, kas iškovota – mylėt mokėsime“. Prasidėjus Atgimimui, sukurta medalių Vydūnui, K. Donelaičiui, I. Simonaitytei, I. Kantui. Pateikta 14 iliustracijų. Dideliame str. „mediniai pastatai“ sakoma, jog tokie pastatai krašte vyravo tik iki XX a. pradžios. Rašoma ir apie gyvenamųjų namų puošmenas, kurios po karo sparčiai nyko, nes buvo neatstatomos, todėl dauguma išliko tik fotografijose. Str. „medžiai“ rašoma apie šventuosius miškus. Jų būta prie Rambynų, prie Romainių Semboje. Minimi ir pavieniai šventi medžiai: Labguvos, Ragainės ažuolas, Laimos liepa prie Rambynų.

Krašto vaizdas

Dideliame „miestų“ straipsnyje (aut. dr. M. Purvinas) minimi seniausieji M. Lietuvos miestai Torunė, Marienverderis, Elbingas (1237), Klaipėda (1257), Karaliaučius ir Vėluva (1258). Mažas ekskursas apie Karaliaučių. Kai 1982 m. lankiausi šiame krašte, informaciniuose leidiniuose ir knygelėse Kaliningrado srities ir miesto istorija jose buvo pradėdama nuo 1946 m. Tik po 60 metų

atėjęnų propaganda atrado ir senesnę miesto istoriją – paminėjo miesto 750 m. jubiliejų – nuo kryžiuočių pirmos pilies Priegliaus kalvoje pastatymo. Prūsai tą vietą vadino Tvanksta. Apie pilį ėmė kurtis gyvenvietės, išaugusios į savarankiškus miestus, kurie tik po penkių amžių 1724 m. buvo sujungti į vieną miestą ir pavadinti bendru vardu Koenigsberg. Lietuvinkai jau XVI a. miestą vadino Karaliaučiumi.

Šiaip M. Lietuva buvo kaimiškas kraštas. 1900 m. buvo tik 3 dideli miestai: Karaliaučius (187,000 gyventojų), Tilžė (34,000), Įsruitis (27,000). XIII-XV a. Ordino valstybės miestuose gyveno vien kolonistai iš V. Europos, tik vėliau į juos kėlėsi suvokietėję prūsai. Tačiau krašto miestai visada liko vokiškos kultūros, o vėliau ir germanizacijos židiniai. II pasaulinio karo pabaigoje nukentėjo daug M. Lietuvos miestų. Jie ypač suniokoti sovietinės okupacijos metais. Buvo likviduojami ištisi senamiesčiai (Karaliaučiaus, Įsruities). Labai nukentėjo miestų architektūrinis paveldas. Deja, M. Lietuvos tradicinės miestų liekanos naikinamos ir toliau. Skirtingai nuo D. Lietuvos, miesteliai šiam kraštui nebūdingi.

Derama vieta skirta atakiriems miestams. Placiuame str. „Nida“ teigiama, kad tai sena akmenų amžiaus gyvenvietė. XVI a. jau gyveno 18 žvejų ir 8 pusžvejų šeimos. Kelia kartus užpustoma smėlio, Nidos gyvenvietė kėlėsi į šiaurę. XVIII a. pabaigoje jau gyveno 85 žmonės. 1933 m. jai suteiktos kurorto teisės, veikė lietuviška pradžios

mokykla. 1928 m. įsteigtas Nerijos muziejus, deja, sovietinių okupantų nugriautas, o ir iš buvusios žvejų gyvenvietės beliko tik keli buvusio bažnytkaimio fragmentai, paveldas toliau naikinamas, perdirbant senos gyvenvietės liekanas.

Iš str. „Neringa“ sužinojome, jog šis vardas atsirado sovietų okupacijos metais, įsteigus vadinajamą miestą Kuršių nerijoje. Vietos gyventojai šį žemės ruožą vadina „Kuršių užmariu“ arba „kopomis“. Klaipėdos krašto lietuvinkai tuos gyventojus vadino „užmarininkais“ arba „kopininkais“. Kalbininkai (V. Pėteraitis, P. Skardžius) šį pusiasalį siūlo vadinti „Nerija“ arba „Kuršių užmariu“.

Aprašyti senose (dar naujojo akmens amžiaus) gyvenvietėse susikūrę miesteliai Priekulė ir Pagėgiai (šis buvo išaugęs į apskrities miestą su lietuviška gimnazija). Iš didesnių miestų minėtina M. Purvino aprašyta Ragainė (dab. Neman). Jos pirmtakas buvo skalvių pilis Raganita. 1409 m. čia buvo baigta statyti mūrinė pilis, viena stipriausių ordino valstybėje. 1722 m. Ragainė gavo miesto teises. Nuo 1889 m. čia veikė M. Jankaus spaustuvė. Iš jos ne vien M. Lietuvoje plito laikraščiai ir kalendoriai. Dabar iš per karą sugriautos pilies belikę tik ardomi griuvėsiai. Ragainėje nuo 1549 m. kunigavusiam ir 1563 m. palaidotam pirmosios lietuviškos knygos autoriui M. Mažvydui paminklo pastatyti sovietų valdžia 1991 m. neleido. Skulptoriaus R. Midvikio sukurtas paminklas M. Mažvydui deponuotas Lietuvos mokslų akademijoje ir jo vaizdas spausdinamas MLE III tome.

Apskritai šioje MLE yra daug vietovardžių kilmės aiškinimų. Tai prof. dr. V. Pėteraičio studijų rezultatas: I tome jo pateikta Bartos ir Įsruities apskrities vandenvardžių etimologijos, II tome – Klaipėdos, Labguvos aps., Lazdynų par., III tome – Pagėgių, Pakalnės, Pilkalnio ir Ragainės apskričių vietovardžių. Rambynas minimas jau 1394 m. Patį vardą V. Pėteraitis laiko archajišku, susijusiu „su senovės baltų religiniu pasauliu ir su skalvių lietuvininkų ramove, kur ramiai ir dorai galėjo atlikti religines apeigas, aukoti savo dievams“.

Mokykla

Šiame tome daug vietos skirta mokykloms ir mokytojams. Apie tai rašo lietuvininkas pedagogas dr. Albertas Juška, parengęs knygą *Mažosios Lietuvos mokykla XVI-XX amžiuje* (2003). Po Reformacijos įsigalėjimo iki 1570 m. M. Lietuvoje papilninės mokyklos buvo atidarytos Tilžėje (1526), Įsruityje (apie 1537), Klaipėdoje (apie 1540), Kaukėnuose (prieš 1547), Rusnėje (1553), Ragainėje ir Tepliuvoje (prieš 1560). 1568 m. jau 20-ye mokyk-

Vytautas Kaltenis, Virginija Budrikienė, Aliutė Zimanienė, dr. Martynas Purvinas ir Nijolė Dzindziliauskienė 2007 m.

lų vaikai mokytį lietuviškai. 1541 m. Prūsijos kunigaikščio Albrechto nurodymu Karaliaučiuje įsteigtas pedagogiumas, arba partikuliaras, 1544 m. pertvarkytas į universitetą. XVIII a. – visuotinio privalomo mokymo įvedimo laikotarpis per parapijines mokyklas. 1718 m. karaliaus nurodyta didesniuose kaimuose steigti ir žemininkų mokyklas. XVIII a. pabaigoje M. Lietuvoje veikė 411 lietuviškų pradinėjų mokyklų. Pirmieji mokytojai buvo kunigai arba jų padėjėjai precentoriai. Nuo XIX a. pradžios mokytojams rengti buvo steigiamos mokytojų seminarijos. 1811 m. atidaryta Karalienės (netoli Įsruties) mokytojų seminarija, veikusi iki 1926 m. Iki 1882 m. joje mokytą ir lietuvių kalbos. Čia mokėsi žymūs M. Lietuvos spaudos ir rašties veikėjai. Frydrichas Bajoraitis, Adomas Einaras, Johanas Ferdinandas Kelkis. 1829 m. įsteigtos Darkiemio, Unguros, 1882 m. Ragainės mokytojų seminarijos, 1902 m. Klaipėdos. Mokymuisi naudota Mažvydo *Katekizmas*, vėliau katekizavimui skirtos religinės knygelės. 1708 m. Karaliaučiuje išleistas elementorius *Skaitytinė*s.

Kaip knygų taip ir laikraščių leidime pirmavo M. Lietuva. Šiame tome rašoma apie pirmuosius šio krašto laikraščius: 1823-1825 m. Karaliaučiuje buvo leidžiamas periodinis leidinys *Nusidavimai Dievo karalystėje* (spausdinamas Tilžėje). Šiam sustojus, pradėti leisti *Nusidavimai apie Evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonių* (ėjo 1832-1834 ir 1837-1914). Deja, žinių iš lietuvininkų gyvenimo juose buvo nedaug: šiek tiek apie švietimą, kalbos nykimą ir emigraciją į JAV.

MLE III tome plačiai rašoma apie vakarinių baltų tautą prūsus, gyvenusius Priegliaus žemupyje, jų gentį notangus, priešinimąsi kryžiuočiams, garsųjį sukilėlių vadą Herkų Mantą. Nors prūsų kalba teišliko negausiuose rašto paminkluose ir vietovardžiuose, o prūso etnonimas išsibarstė ir Didžiojoje Lietuvoje, bet mėginama šią prieš kelis amžius mirusią kalbą atkurti ir gauti (parašytas vadovėlis *Naujosios prūsų kalbos gramatika*, 1989 m.). Iniciatoriai susibūrė į etninę bendriją (užregistruota 2000 m.) ir bendrauja prūsų kalba. Populiarus ansamblis „Kūlgrinda“ atkūrė prūsiškas giesmes. Minimi prūsų kalbos tyrėjai – profesoriai Vytautas Mažiulis, Vladimiras Toporovas (1928-2005), parengę etimologinius žodynus, ir Letas Palmaitis, Mikelio Klusio slapyvardžiu pasivadinęs knygos *Pirmoji prūsų knyga* (su B. Stundžia) ir minėto vadovėlio autorius, tarptautinės prūsų brolijos steigėjas.

Istorijos lemtingos datos ir įvykiai

Straipsnyje „Mėlo taika“ rašoma, jog po Žalgirio mūšio 1410 m., ordinas, nesulaikdamas Vakarų ir popiežiaus pagalbos, buvo priverstas pasirašyti taiką, atsisakė pretenzijų į Žemaitiją. „1424. VI. 7 nustatyta D. Lietuvos sienos bei didesnių pakitimų išsilaikė iki 1920 m. Todėl Mėlo taika nulėmė M. Lietuvos susiklostymą ir ilgą amžių jos gyvavimą. Pasibaigs šimtmečių kovoms tarp LDK ir ordino valstybės, per M. Lietuvos žemes plėtojosi prekyba. Tai padėjo kraštui atsigausti, apgyvendinti dykrą“.

Iš istorinių straipsnių aktualus „Molotovo-Ribbentropo paktas“ (str. autorius A. Gliozaitis), nulėmęs tiek Mažosios, tiek Didžiosios Lietuvos ateitį, „sudarė sąlygas nacių etnocidui ir sovietų genocidui M. Lietuvoje“. Nors jis pačios Sov. Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos suvažiavime Lietuvos atstovų iniciatyva 1989.XII.24 ir buvo pasmerktas kaip pažeidęs tarptautinės teisės principus, bet „šio pakto įtaka tebejauciama kai kurių

didžiųjų valstybių geopolitikoje“.

M. Lietuvos istorija – nuolatinė okupacijų kaita, prasidėjusi XIII a. nuo Prūsų žemių. Ją pradėjo Kryžiuočių ordinas krikšto dingstimi. 1626 m. krašto pajūrį okupavusi Švedija išbuvo 9 metus. Per septynerių metų karą (1756-1763) buvo įsirovusi Rusijos kariuomenė. Po pusės amžiaus (1806-813) M. Lietuvą okupavo prancūzų kariuomenė. Gyventojai ypač bijojo kazokų. Daug lietuvininkų (per 13,000) buvo ištremta į Sibirą, tik dalis tegrįžo. Sugriautos kelios dešimtys miestų, ypač nukentėjo Eitkūnai, Darkiemis, Stalupėnai, Pilkalnis. Po karo Klaipėdos kraštas buvo pavestas valdyti prancūzams, kol 1923 m. sausio mėn. sukilusių krašto vyrų ir Lietuvos savanorių jie buvo išvaryti.

Didžiausios nelaimės M. Lietuvą užklupo

nės kariaunos gyventojams buvo liepiama trauktis, bet dėl didelio pabėgėlių skaičiaus pasitraukimas negalėjo būti tinkamai organizuotas. Iš Klaipėdos besitraukiančias mašinų ir vežimų vilkstines apšaudė sovietiniai lėktuvai. „Gruodžio 15 d. per užšalusias Kuršių marias masiškai bėgo žmonės, o sovietiniai lėktuvai šaudydami laužė ledą ir skandino pabėgėlius su arkliais ir nešuliais. Puolanti sov. kariuomenė Rytprūsų pakelėse palikdavo nušautų pabėgėlių kūnus, o kaimeliuose – išprievartautas ir nukankintas moteris ir mergaites“ (p. 340).

Verti dėmesio ir pagarbos

Šiame tome plačiai aprašyta ir žymiausia Klaipėdos krašto savamokslė tapytoja Lidiya Meškaitytė (1926-1993). Kovojo su negalia, atsiskleidė jos savitas talentas miniatiūrose. Palikimas (daugiau nei 300 piešinių) saugomas Lietuvos dailės muziejuje. Vertingiausia jo dalis – peizažinės miniatiūros – tokių lietuvių dailėje nebuvo. Jos paveikslai buvo eksponuoti Lietuvos ir užsienio parodose: Maskvoje, Varšuvoje, Anglijoje, Norvegijoje. Jurbarko nuo 1996 m. veikia nuolatinė miniatiūrų faksimilių paroda. L. Meškaitytės vardu 1996 m. pavadinta ir jos tėviškės Smalininkų vidurinė mokykla. Lankoma dailininkės gimtoji sodyba – muziejus Atšvenčiuose.

Iš kitų šiame tome įdėtų biografijų sužinome ir apie svarbiausius MLE organizatorius ir rengėjus (pirmosiuose jau buvo paminėti lietuvininkai ir jų bičiuliai Vytautas Gocentas, dr. Albertas Juška, dr. Algirdas Matulevičius, Vytautas Kaltenis. Kaip ir kitų lietuvininkų veikėjų, kilusių iš gausių šeimų, buvo aprašyta visa giminė, taip ir šiame tome sužinosime apie Pėteraičių šeimą iš Vaidaugų kaimo (Klaipėdos parapijos). Visų MLF leidinių sumanytojo tėvas Mikas buvo šviesus žmogus, dalyvavęs politikoje (buvo Budelkiemio valsčiaus viršaitis), vienas šaulių s-gos kūrėjų savo krašte. Užaugino sūnus Vilių, Hansą ir dukterį Ievą. Hansas liko tėviškoje, pedagogė Ieva, kaip ir Vilius, po karo atsidūrė Kanadoje. Minėtinasis Hanso sūnus, radijo inžinierius Viktoras (g. 1954 m.) tarptautinės klasės radijo sporto meistras, LR Aukščiausiosios Tarybos rūmų gynėjas, sumaniai veikęs 1991 m. sovietinės agresijos dienomis. Būsimasis enciklopedininkas Vilius Pėteraitis studijavo teologiją Vytauto Didžiojo universitete ir kalbas Anglijos ir Švedijos universitetuose. Baigęs Vilniaus universitetą, jame dėstė. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. persikėlė į Kanadą, apsigyveno Montrealyje. Parengė du anglų – lietuvių kalbų žodynus (1948, 1949). Buvo bostoniškos *Lietuvių enciklopedijos* bendradarbis. Tyrinėja M. Lietuvos vietovardžius. Visuomenės veikėjas: subūrė M. Lietuvos bičiulių draugiją, vienas iš MLF organizatorių, 1929-1998 jo tarybos pirmininkas, dabar jo leidinių ir šios enciklopedijos vyriausiasis organizatorius ir tvarkytojas. MLE trims tomams parengė 1,225 straipsnius ir straipsnelius bei pateikė šimtus iliustracijų. Tėvynėje pagerbtas Gedimino ordino karininko kryžiumi (2002), Klaipėdos universiteto garbės daktaro laipsniu (1995).

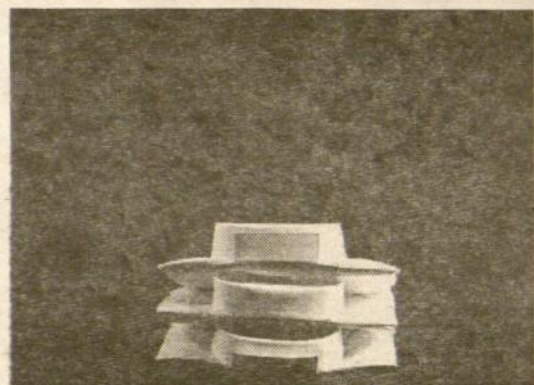
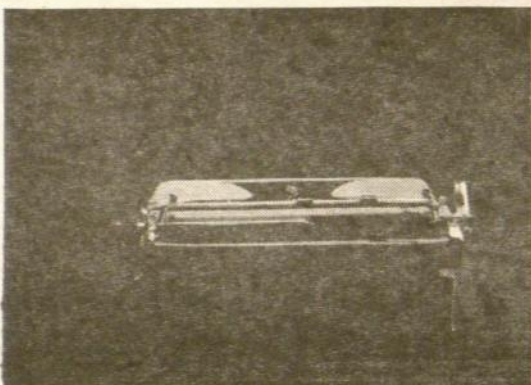
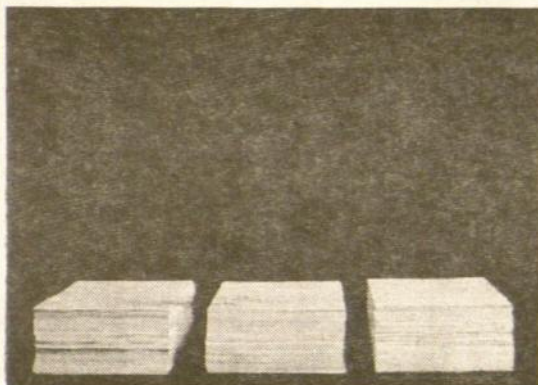
Plačiai aprašyta iš Dauparių kaimo (Klaipėdos valsčiaus) kilusi Purvinų giminė, savo prosenelius siejanti su kuršiais. Ši giminė buvo plačiai pasklidusi: gyveno Nemuno deltoje ir Kuršių nerijoje. Iš daupariškių minėtinasis pedagogas Martynas Purvinas (1902-1976), Lietuvos un-te studentų draugijos „Mažoji Lietuva“ steigėjas, Klaipėdos krašto

Spėjamas prūsų didysis herbas su senovės dievų atvaizdais iš XVI a. rankraščio Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje (spausdinta MLE III tome, p. 766).

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, kai Karaliaučiaus kraštas ir Tvanksta buvo laikinai perduoti Rusijai, o pietinė šio krašto dalis priskirta Lenkijai. 1944 m. spalio mėn. į užnemunės lietuvininkų kaimus įsiveržė sovietinės kariuomenės daliniai, žudę nespėjusius pasitraukti gyventojus. Atskirai aprašomos Nemerkiemio (netoli už Tolminkiemio) žudynės. Spalio 21 d. sovietų kariai užėmė Nemerkiemį plėšikavo ir žudė vietos gyventojus. Po kelių dienų atbloškę sovietų kariauną, vokiečiai rado žiaurų vaizdą. Nužudyta daugiausia moterys ir vaikai (72). Lapkričio 2 d. Vokietijos stebėtojai surengė tarptautinį susirinkimą dėl sovietų teroro Rytprūsųose. Šiomis žiauriomis žudynėmis pradėtas M. Lietuvos genocidas susilaukė atgarsio ir LR Seime: 2006 m. įvesta M. Lietuvos genocido atminimo diena – spalio 16 d.

M. Lietuvos gyventojų kančios, naikinimas aprašytas dar straipsniuose „pabėgėliai, pasitraukimas, prievartavimai“. Nuo artėjančios sovietiš-

I. Šerpytės fotografijų ciklas sulaukė ypač daug dėmesio iš niujorkiečių.

Nevienareikšmė fotografės I. Šerpytės tyla

DALIA CIDZIKAITĖ

Kovo 8 d. New York fotografijos galerija „Yossi Milo Gallery“ savo naujo priestato atidarymą atšventė su lietuvių menininkės Indrės Šerpytės fotografijų paroda „State of Silence“ (Tylos būseną). I. Šerpytės paroda susilaukė nemažai New York meno kritikų dėmesio. Visai prieš parodos atidarymą kovo 7 d. išspausdintoje recenzijoje pavadinimu „Lietuvių menininkė ieško atsakymų į tėvo mirtį mene“ I. Šerpytės fotografijos pavadinamos tamsiomis, įtaigiomis, net persekiojančiomis, kuriomis autorė bando parodyti savo širdgėlą dėl mirusio tėvo. Recenzijos autoriui viena iš įspūdingiausių lietuvių fotografijų yra aukšto valdžios pareigūno kepurės fotografija. Kiek daug istorijų ji galėtų mums papasakoti – lyg sau, lyg kitiems mįslę užmena. Tokia mįslė yra ne tik ši nuotrauka. Toks yra visas Indrės fotografijų ciklas.

Lietuvei tai buvo pirmoji personalinė paroda, ir ne bet kur, o visame pasaulyje pripažintoje menų sostinėje – New York. Apie pačią parodą ir įspūdžius po jos atidarymo kalbiname menininkę Indrę Šerpytę.

– Indre, papasakoti savo įspūdžius iš parodos atidarymo New York – juk tai vis dėlto Jūsų pirmoji personalinė paroda! Kaip jautėtės? Kaip Jums patiko pati galerija, parodos atidarymas? Ar sulaukėte dėmesio?

– Parodos atidarymas buvo labai jaudinanti ir tuo pačiu neįkainojama patirtis. Aš tiek daug dirbau universitete, taip koncentravau vieni tik ties savo darbu, kad niekad nepagalvojau, jog man taip galės nutikti, ką tik baigus mokyklą. Mane sukrėtė tai, kad viskas įvyko per tokį trumpą laiką ir, ypač, kad tokia svarbi galerija galėjo parodyti mano darbus. Tokia galimybė yra labai svarbi pamoka man. Per trumpą laiką turėjau išmokyti labai daug apie meno pasaulį. Ši mano patirtis buvo labai įdomi, iššūkių pilna kelionė. Ji – mano svajonės išsipildymas. Paroda sulaukė daug dėmesio, jos atidarymo metu dalyvavo daug lankytojų ir meno kolekcionierių. Susilaukiau daug gražių atsiliepimų ir sudėtingų klausimų, kurie parodė, jog lankytojus mano fotografijos „įtraukė“.

– Gal prisimenate, kokių klausimų apsilankę parodoje Jūsų klausė? Kas Jums labiausiai įstrigo iš pokalbio su jais?

– Negaliu tiksliai pasakyti, kodėl parodos lankytojai taip susidomėjo mano darbais. Galbūt todėl, kad mano fotografijos yra tokios asmeniškios, tačiau tuo pat metu jos užgriebia ir kur kas platesnę temą, kurią pastebime mūsų visuomenėje.

Kai kurie lankytojai sakė, jog ilgą laiką jiems nėra tekę matyti tokių nuoširdžių darbų su tokiu turiniu kaip mano. Man asmeniškai šioji paroda veikia keletu lygių. Tai labai konceptuali paroda, vis dėlto tuo pat metu – ji maloni akiai, estetiška. Dėl šių priežasčių, aš manau, greičiausiai mano darbai ir turėjo tokį pasisekimą.

– Papasakoti apie save. Kur gimėte, kokias mokyklas ir kokią specialybę baigėte?

– Gimiau rugsėjo 28 dieną Lietuvoje, Palangos mieste. Lankiau Palangos 3-ąją vidurinę mokyklą. Kai man buvo 14 metų, aš, mama ir mano vyresnis brolis išvykome gyventi į Angliją. Čia baigiau Fowey (Cornwall) mokyklą. Toliau mokiausi Exeter College fotografiją ir filmo studijas, o dar vėliau – Photography Foundation studijas. Baigusi mokslus, tęsiau fotografijos studijas University of Brighton.

– Kaip išėjo, kad Jūsų paroda eksponuojama New York?

– 2006 rudenį laimėjau prestižinį Jerwood apdovanojimą. Mano darbai buvo išspausdinti žurnale *Portfolio magazine* (nr. 44), taip pat *Hotshoe* (nr. 145) ir *British Journal of Photography* (nr.

Dauguma vyriausybių daug ką slepia nuo mūsų, ir tai aš interpretuoju kaip tylą; jos taip pat nutildo tuos, kurie kalba per daug.

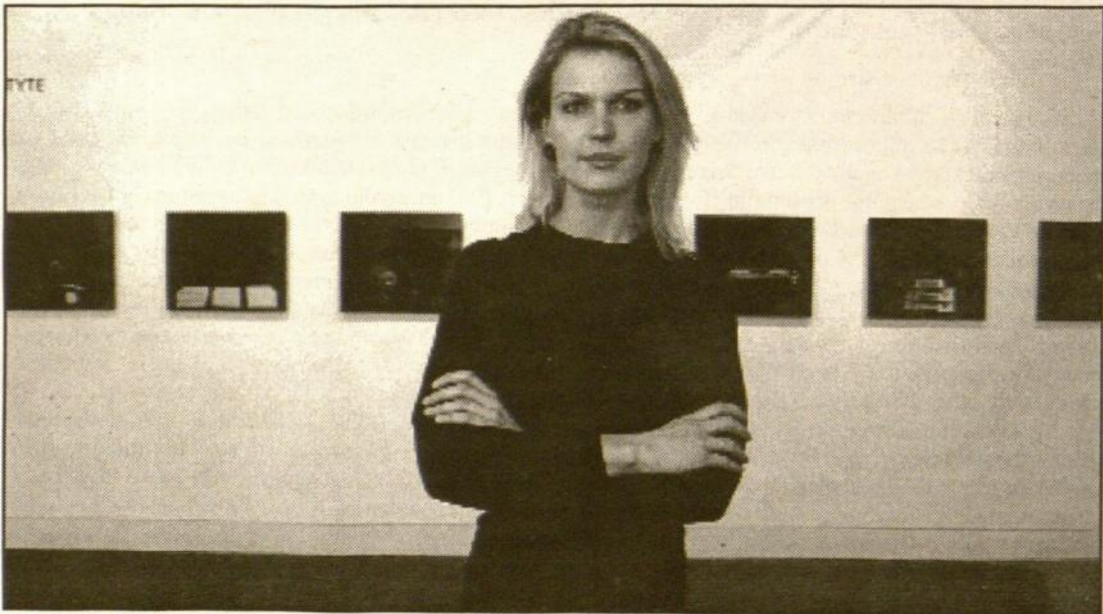
154). New York galerija „Yossi Milo“ pastebėjo mano darbus *Portfolio* žurnale ir per jį susirado mane.

– Trumpame Jūsų parodos pristatyme trumpai užsi menama, kaip paroda atsirado. Gal galėtumėte daugiau apie tai papasakoti. Kas slypi po parodos pavadinimu „Tylos būseną“?

– Parodos pavadinimas gimė iš mano vidinių išgyvenimų, kuriuos patyriau, kai netekau savo tėvo, apskrities saugumo viršininko, „žuvusio“ automobilio katastrofoje. Jau tada kilo daug klausimų, į kuriuos, deja, niekas taip ir nesugebėjo atsakyti. Nežinomybė staiga atrado vietą mano darbuose. „Tyla“ ir yra tas laikotarpis, kai po mirties tvyro tyla. Tyla, kuri tvyroja ir tuometinėje Lietuvoje.

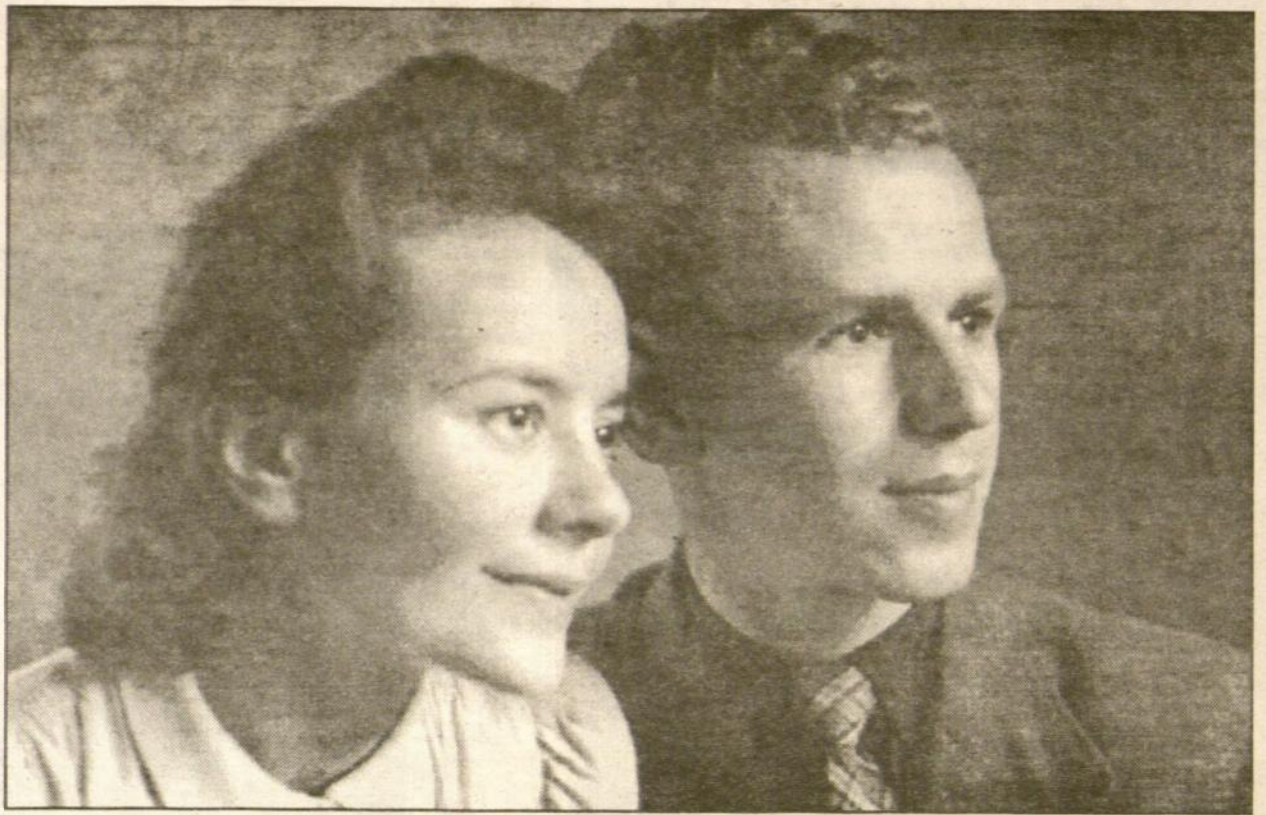
– Vadinasi, savo fotografijomis Jūs norite papasakoti ne tik apie savo asmeninius išgyvenimus, mirus Jūsų tėvui, bet ir suteikti jai politinio rezonanso? Ar tiesa?

Nukelta | 8 psl.

Indrė Šerpytė

XXI a. pradžią ženklina
išėivių menininkų
sugrįžimai tėvynėn: vieni
atvyksta praleisti čia
paskutines gyvenimo
dienes, kiti, deja, sugrįžta
tik dvasine prasme:
turtiniais kultūriniais
palikimais. Maironio
lietuvių literatūros
muziejuje (toliau MLLM)
Kaune sukaupti gausūs
išėivių rašytojų archyvai,
kurie suteikia galimybę
atrasti naujus vardus ir
naujus nežinomus
pasaulius.

Monika ir Vytautas A. Jonynai.

Dar vienas sugrįžimas tėvynėn

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Literatūros kritiko Vytauto Aleksandro Jonyno ir jo žmonos Monikos Bernatavičiūtės vardai literatūriname kultūriname Kanados bei JAV pasaulyje puikiai žinomi. Lietuvą tik retsykiais pasiekdavo talentingo, įžvalgaus kritiko straipsniai. V. A. Jonyno kūrybinis derlius gausus: parengęs ir išspausdinęs per 300 įvairių straipsnių, apžvalgų, recenzijų, literatūrinių studijų, bendradarbiavęs stambesnėse literatūriniuose studijiniuose leidiniuose, nesiskubino publikuoti savo knygos. Gyvendamas Kanadoje, neturėjo tam nei galimybių nei sąlygų, na ir jo kuklus būdas neleido pačiam imtis iniciatyvos. Tik prieš keletą metų Lietuvoje susidomėta šiuo kūrėju, pasiūlyta išleisti jo kritinių straipsnių knygą. Paties autoriaus buvo nurodyti beveik visi straipsniai, parašyti kai kurie komentarai, pageidavimai. Tačiau fizinės jėgos silpo, neleido prasmingo sumanymo įgyvendinti. 2004 metų kovo 30 d. liga išsivedė Amžinybėn. Vyro kultūrinio ir literatūrinio palikimu rūpinosi žmona Monika ir sūnus Andrius. Ji surinko ir perdavė į MLLM unikalią, vertingą medžiagą. Apsilankius Kaune pas V. A. Jonyno sesers Birutės dukrą Iną, buvo gauta originali medžiaga, kurią per visas gyvenimo negandas išsaugojo artimieji. Medžiaga tvarkoma, tyrinėjama, bus rengiamos parodos. Fotonuotraukos, dokumentai, rankraščiai, epistolika atskleidžia menininko slaptas širdies kerteles, leidžia atkurti turtingą dvasinę aplinką, kurioje gyveno ir kūrė.

Vytauto Aleksandro Jonyno gyvenimo upės ištakos Bogorodske (Rusija), vėliau tekėjo per Kauną, Vilnių, Vokietiją, Montrealį, Ottawą (Kanada). Pastarajame mieste atrado amžiną ramybės uosą.

Besisukdamas gyvenimo ratas, tarsi privertė jį pakartoti savo tėvo – gausaus istoriko profesoriaus Igno likimą. Istorinių įvykių verčiamas, Ignas Jonynas klajojo po pasaulį – studijavo Maskvos, Vokietijos, Prancūzijos universitetuose. XX a. pradžioje bandė grįžti Lietuvon, tačiau dėl politinių pažiūrų buvo persekiojamas, ir vėl sugrįžo į Rusiją. Mokytojavo įvairiose mokyklose. Gavęs darbą Bogorodske (Maskvos gubernijoje) susipažino ir vedė mokytoją Elena Ustinovą. Šioje inteligentų šeimoje 1918 m. gegužės 17 d. gimė Vytautas Aleksandras. Šeima su kūdikiu sugrįžo į Vilnių, vėliau į Kauną. Apsigyveno Rūtų gatvėje Nr. 3, šis namas ir dabar tebestovi. I. Jonynas tapo

Kauno (vėliau Vytauto Didžiojo) universiteto dėstytoju, docentu, jam suteiktas profesoriaus laipsnis. Be Vytauto, šeimoje augo sesuo Birutė ir brolis Kęstutis. Vaikai buvo lavinami ir mokomi kalbų, meno, muzikos, buvo pratinami prie fizinio darbo.

I. Jonynas mėgo žemės darbus: įsigijęs žemės sklypą, užveisė sodą, kuriame sodino vaiskrūmius, medžius, veisė įmantriusias lelijas, įvairi rūšies gėles. Profesorius pats dirbo ir pratindavo vaikus prie žemės darbų. Vytautas mokėsi Kauno „Aušros“ gimnazijoje. Tėvai troško duoti sūnui geresnį išsilavinimą, išsiuntė jį į Grenoblį į Champollion licėjų („Lyces Champollion“). Šiame licėjuje mokėsi vaikai iš įvairių šalių. Vyraavo griežta tvarka, pavyzdinė drausmė, daug laiko buvo skirta ne tik prancūzų kalbos, bet ir kitų mokslų studijavimui. Grįžęs į Lietuvą, vėl mokėsi ir 1936 m. baigė berniukų „Aušros“ valstybinę gimnaziją.

V. A. Jonyno būta pareigingo, stropaus mokinio. Maironio muziejuje esančiame rinkinyje galime rasti jo gimnazisto biologijos, istorijos, lotynų kalbos užrašus – skrupulingai surašytos temos, iliustruotos įvairiais piešiniais, žemėlapiams. Humanitariniai mokslai buvo prie širdies, ypač literatūra, tik nemėgo matematikos. 1936 m. įstojo į VDU, pasirinko romanistikos studijas. Prancūzų kalbą ir literatūrą studijavo su didžiausiu malonumu. Skaitė prancūzų klasikų, domėjosi literatūrinėmis naujienomis. Studentišką gyvenimą praskaidrino ir teatro seminaras, kurį pradėjo lankyti Kaune. Užsiėmimus vedė Jakševičius ir Lukošius. „Buvo mūsų iš pradžių 33. Rinkdavomės vakarais – 8 val. akademiškai. <...>. Nuo to laiko, kai ėmiau lankyti studiją aš pasijutau kaip dorenis, tyresnis sielos žmogus. Many atsirado tikėjimas menu, teatru. Pamažėliu kažkaip aš dariausi natūralesnis, nuoširdesnis. <...> Studija man darėsi nepaprastai miela. Ten traukė mane pats darbas ir toji entuziastiška nuotaika“, – įrašas dienoraštyje 1941 m. birželio 22 d. (saugomas MLLM).

V. A. Jonynas buvo uždaro būdo, nesijungė į jokiais studentiškas organizacijas. „Esu gerokai nesocialus padaras. Nuo mažumės nepriklausau jokiai organizacijai, korporacijai, sektai bei blaiybės ar sporto draugijai. Tik karinė prievolė kiek palamdė, o šiaip būčiau išlaikęs pažintį vien su gimnazijos klasiokais. Atskirai kalbant, nebuvo tuomet Lietuvos glaudesnių ryšių tarp vyresnės ir jaunesnės kartų“ <...> — (iš laiško V. P. Montrealis, 1995 m. sausio 7 d.) Nepriklausomoje Lietuvoje studentai turėjo atlikti karinę prievolę. V. A.

Jonynas kartu su kitais draugais studentais – Julium Kaupu, Paulium Jurkumi daugiau nei metus valgė kareivio duoną. Išlikęs fotonuotraukų albumas dokumentuoja šį jo gyvenimo tarpsnį. Išsaugotas dokumentas „Atsargos karininko liudijimas Nr. 6886“, atskleidžia svarbius biografinius faktus: tarnyboje buvo nuo 1938 m. VIII 8 d. iki 1939 m. XI. 20 d. Suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis, specialybė – pestininkas. Į pirmąjį karininko laipsnį pakeltas 1939 m. rugsėjo 18 d. Baigęs Karo mokyklos XIV aspirantų laidą, vėl sugrįžta ir tęsia studijas universitete.

1940 m. Humanitarinių mokslų fakultetas perkeliamas į Vilnių. Vytauto tėvui paskiriamas profesoriams priklausantis butas. Jame ir apsigyveno Vytautas. Universitete jis susitiko savo būsimą žmoną Moniką Bernatavičiūtę, su kuria siejo bendri interesai – meilė teatrui, muzikai, literatūrai. Susibičiuliauja su Alfonsu Nyka – Niliūnu, Bronium Krivicku, A. Zaskevičiumi, Vytautu Mačerniu. Ypatingas ryšys, užsimezges dar Kaune, su Jurgiu Blekaičiu, truko iki pat Vytauto mirties. Studijų metais jis vertėsi atsitiktiniais darbais – rengė reportažus radiofonui, rašė ir spausdino filmų recenzijas, įvairius straipsnius, bandė rašyti noveles. Vokietmetyje studentai Vilniuje rengdavo literatūrinius susirinkimus, darbą tęsė ir teatro seminaras. Vytautas retai įsiliedavo į triukšmingą studentišką gyvenimą, daug laiko skyrė lavinimuisi ir mokslui. Išlikusiame 1940 m. dienoraštyje gausu įrašų apie nuolat keliamus aukštus reikalavimus – kuo geriau ir atsakingiau studijuoti, apie laiko reikšmingą prasmingą panaudojimą rimtiems darbams, o ne tuštiems svaiojimams. „Bedirbdamas turiu stengtis nedelsdamas šalintis iš kelio visas kliūtis. Tik suintensyvindamas visus uždavinius aš pasieksiu geresnių rezultatų. Karo mokykloje irgi buvo skubiau reikalaujama viską daryti – ir išeidavo“ – įrašas dienoraštyje 1941 m. sausio 25 d. Kitą dieną – „Maximum tylėjimo, maximum darbo“. Ypatingą reikšmę teikė knygoms – „Skaitydami knygas mes kraunam savo pasaulio įvairius išpūdžius. Tik tai mes dažnai darom per daug nesąmoningai. Tai yra mes neanalizuojam skaitydami knygy, o tik jomis gerimės. Literatui ir humanitarui šitas privalumas yra būtinas. Knygą į rankas reikia imti su tikru kritiškumo gausmu. Ir tai yra juo svarbiau, juo mes norim išsidirbt geresnį literatūrinį skonį. Štai kodėl aš randu reikalą analizuoti savo išpūdžius, įvairiai juos grupuoti ir žymėt. Reikalinga kultivuoti į jį

Nukelta | 8 psl.

Vytauto Kazimiero Jonyno kūrinių paroda — „Pasaulinio meno kryžkelėse“

Jo kūryba buvo
plačiašakė. V. K.
Jonynas – grafikas,
skulptorius, tapytojas,
vitražo kūrėjas, jaunų
menininkų ugdytojas

V. K. Jonynas. „Aušros Vartų Madona“. Detalė iš vitražo.

V. Maželio nuotr.

Lietuvos dailės
muziejaus, Radvilų
rūmuose (Vilniaus
g. 22), kovo 27 d. atidaryta
Vytauto Kazimiero Jonyno
(1907-1997) jubiliejinė
paroda „Pasaulio meno
kryžkelėse“. Monumentali
paroda, kurioje eksponuojama
per 300 kūrinių, veiks iki
rugsėjo 2 d.

Dailininko dukrai Giedrai Jonynaitei, gyvenančiai JAV, nusprendus, didelę siuntą su kūrybiniu prof. V. K. Jonyno palikimu nesenai pasiekė Lietuvos dailės muziejų. Ketvertas pakuočių iškart iškeliavo į Druskininkus, kur veikia Vytauto Kazimiero Jonyno galerija. Dalis siuntos su archyvine medžiaga perduota Vilniaus universiteto bibliotekai, kad ši papildytų jau turimą Jonyno knygų rinkinį. Raiškingiausi kūriniai iš dovanotos kolekcijos yra eksponuojami jubiliejinėje V. K. Jonyno parodoje, kartu su anksčiau LDM sukaup-

tais bei deponuotais iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus bei privačių kolekcijų. Tai vitražai ir jų projektai, skulptūros, reljefai, akvarelės, piešiniai, knygų iliustracijos, pašto ženklai, kita grafika. Paroda išdėstyta aštuoniose rūmų II a. salėse.

Šiomet pažymimas V.K. Jonyno gimimo šimto metų jubiliejus primena mums vieną ryškiausių lietuvių išeivijos dailininkų. Jo kūryba buvo plačiašakė. V. K. Jonynas – grafikas, skulptorius, tapytojas, vitražo kūrėjas, jaunų menininkų ugdytojas. Gimė 1907. 03. 16 Alytaus valsč. Ūdrijos kaime. Mokėsi Kauno meno mokykloje, lankė A. Varno tapybos ir A. Galdiko grafikos studijas. 1931 m. toliau mokėsi Paryžiuje, kur keliose mokyklose baigė medžio raižinių, knygos meno, medžio skulptūros, baldų konstravimo specialybes ir įgijo architektūros pagrindus.

Grįžęs į Lietuvą įsitraukė į pamėgtos knygos grafikos kūrimą (iliustracijos K. Donelaičio poemai *Metai*), ėmėsi pedagoginio darbo, dalyvavo nepriklausomųjų dailininkų „Ars“ grupėje, rengdamas daug savo ir kolegų parodų. 1937 m. Paryžiaus pasaulinėje parodoje už medžio raižinius ir plakatus buvo apdovanotas aukso medaliu, o už baldų projektus – Garbės diplomu.

Po metų dailininkui skirtas ir Prancūzijos Garbės legiono ordinas. 1944 m. kaip ir daugelis besitraukusių nuo tremties grėsmės, V. K. Jonynas atsiduria Vakaruose. 1946 m. Freiburge, Vokietijoje, prancūzų zonoje jis įkuria dailės ir amatų mokyklą, kuri iškart patraukia lietuvių išei-

V. K. Jonynas. „Šv. Pranciškus“. V. Maželio nuotr.

vius. Ten kūrybai dirvą rado Viktoras Vizgirda, Adomas Galdikas, Telėsforas Valius, Adolfas Valeška, mokėsi Antanas Mončys, Vytautas Ignas ir kt. Nors mokyklos vadovo pareigos atimdavo jėgų ir laiko, bet V. K. Jonynas aktyviai kūrė (Šekspyro *Hamlet*o, P. Merimė *Lo-kio*, J. V. Getės *Jaunojo Verterio kančių* iliustracijas). „Nedaug turime dailininkų, kurie su tokiu tikslumu ir tokia jėga valdo sunkią medžio raižybos techniką“, rašė apie jį V. Vizgirda. V. K. Jonynas kūrė ir taikomąją grafiką – jo pašto ženklai buvo pripažinti kaip gražiausi pokario Europoje. 1951 m. dailininkas išvyksta į New York, ten dėsto keliose meno institucijose, imasi kurti jo neišbandytose srityse – vitražų, bareljefų, šviestuvų, architektūros formų, interjerų dekorą. Jį traukia sakralinės temos.

Menininkas įgyvendina savo projektus, įsteigęs JAV vitražo studiją ir sukūręs vertingus vitražus Maine, Pennsylvania ir kt. valstijų bažnyčiose, vienuolynuose, kapinėse. Jis sukūrė ir išpūdingų visuomeninių pastatų apipavidalinimo projektų.

V. K. Jonynas daug savo kūrinių dovanojo Lietuvos muziejinėms institucijoms – LDM, Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui, Lietuvos literatūros ir meno archyviui, Vilniaus dailės akademijai. 1993 m. dailininkas apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro kryžiumi, po trejų metų jam suteiktas Vilniaus dailės akademijos garbės daktaro vardas.

Dailininko kūriniai pasklidę po Latvijos, Estijos, Vokietijos, Olandijos, JAV, Vatikano muziejus ir privačias kolekcijas. Šios jubiliejinės parodos proga žada pasirodyti ir svarus Lietuvos dailės istorijos tyrinėjimų darbas – dailėtyrininkės dr. Rasos Andriušytės – Žukienės monografija *Akistatos: dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas pasaulio meno keliuose*.

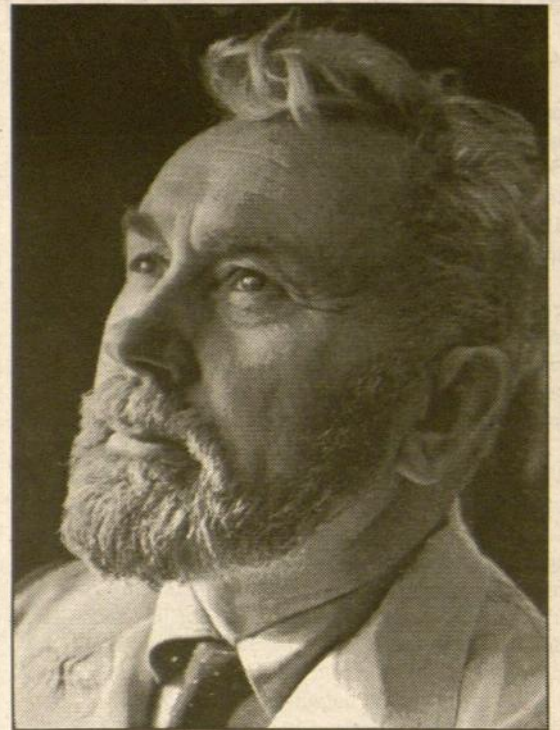
Parodos sumanytojas yra Romualdas Budrys, kuratorė Rima Rutkauskienė, koordinatorė Laima Bialopetravičienė.

Informacija: www.ldm.lt.

LDM Ryšių su visuomene centras

V. K. Jonynas. „Šiluvos Madona“, Šv. Kazimiero bažnyčioje Worcester, MA.
V. Maželio nuotr.

V. K. Jonynas V. Maželio nuotr.

V. K. Jonynas. „Mindaugo krikštas“, Vatikano koplyčias skulptūros modelis.
V. Maželio nuotr.

Sėkmingai leidžiama *Mažosios Lietuvos enciklopedija*

Atkelta iš 3 psl.

seimelio narys nuo 1934 m. Jo parašyta *Klaipėdos krašto mokyklų draugijos istorija*, išleista 1995 m. Minimas jo pusbrolis iš Dauparų teologas Anas (1912-1935) ir pedagogas vadovėlių autorius Jonas Jokūbas Purvinas (1894-1946) iš Vilkyčių. Kitos klaipėdiškių atšakos yra botanikas, pedagogas doc. Erikas Purvinas (1908-1999), 1936 baigęs VDU, dirbęs Lietuvos žemės ūkių akademijoje Dotnuvoje, paskelbęs daug straipsnių apie Lietuvos augalus, taip pat kelių dešimčių ir *MLE* straipsnių autorius. Eriko sūnus architektas Martynas Purvinas (g. 1947 m.) *MLE* II ir III tomo rengėjų grupės vadovas, o nuo 2006 m. ir vyr. redaktorius. Baigęs studijas Vilniaus inžineriniame statybos institute, jame dirbo, bet nuo 1987 m. kaip nesovietinis dėstytojas turėjo pereiti į Architektūros ir statybos institutą Kaune. Nuo 1972 m. tiria senuosius Lietuvos kaimus, o nuo 1980 m. M. Lietuvos kultūrinį paveldą. Vienas ir su žmona architektė Marija yra parašęs dešimtis straipsnių ir knygų, išleistų po nepriklausomybės atgavimo (sovietinė cenzūra neleido spausdinti dėl keliamų paveldo niokojimo faktų). Lanky-

damas Mažąją Lietuvą ir Vokietijos archyvus, sukaupė daug istorinės dokumentinės medžiagos (nuotraukų) apie jos architektūrinį paveldą, kuris jo dėka *MLE* tomuose pasidarė daug akivaizdesnis.

Padėka *MLE* rengėjams

MLE leidžiama rėmėjų lėšomis. Didžiausias rėmėjas ir rengimo organizatorius yra Mažosios Lietuvos fondas, išleistiems trims tomams, kaip pažymėta pratarmėje, jau yra skyręs per 215,000 dolerių. Enciklopedijos leidimą remia ir JAV Lietuvių fondas (62,500 dol.) – garbės fundatorius. Tomo pradžioje išvardinti didžiausi garbės leidėjai, mecenatai ir rėmėjai. Paminėti taip pat ir Lietuvos rėmėjai: AB „Klaipėdos nafta“ (gen. direktorius šilutiškis Jurgis Aušra), Klaipėdos jūrų krovinių kompanija „Klasco“ (gen. direktorius Valentinas Greičiūnas), Pagėgių savivaldybė (meras Kęstas Komskis), Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia (vyskupas Mindaugas Sabutis). Visiems rėmėjams dėkoja *MLF* tarybos pirmininkas Vilius Algirdas Trumpjonas ir *MLE* vyriausiasis

organizatorius ir tvarkytojas prof. Vilius Pėteraitis. Beje, šiame tome pateikta ir vieno pirmųjų, didžiojo mecenato ir *MLF* kūrėjo, Detroite gyvenančio varniškio žemaičio Petro Pagojaus biografija. Kasmet *MLF* skirdamas po 1,000 dol., jis jau pakujo per 23,000. Panašiai pažymėti reikėtų ir kitus didžiuosius rėmėjus.

Apžvalgą norėtume baigti viltimi, jog ligšiolinis sklandus *MLF* vadovų ir enciklopedijos rengėjų bendradarbiavimas apvainikuos ir netolimą darbo pabaigą – paskutinį IV tomą. O enciklopedijos rengėjai, tarsi bitės darbininkės, ir toliau su nuoširdžiu atsidėjimu kruopščiai užbaigs pradėtą darbą. Belieka tik palinkėti sėkmės.

MLE III tomo pristatyme tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje buvo toliau gaivinama mintis, jog tokio unikalaus leidinio vienetomį konspektą būtų pravartu išleisti ir anglų, vokiečių, rusų kalbomis. Tokia knyga primintų Europos skaitytojams didžiųjų tironų grumtynėse išnaikintų mūsų vakarinių brolių krašto problemą. Tai pasaulio galingųjų nemoralios politikos rezultatas. Kaip yra rašęs M. Lietuvos rezistencinio sąjūdžio pirmininkas Algis A. Regis, šio krašto istorija atvira ir neužmirštama. □

Vytautas Aleksandras Jonynas

Atkelta iš 5 psl.

pojūtį. Reikia, norint dirbti rašytojo ar literatūros istoriko darbą daug dirbti ir dirbti siauroj srity. Štai to darbo dėsnis aš ir noriu susirasti ir pritaikyti savo prigimčiai," – įrašas dienoraštyje 1940 m. rugpjūčio 18 d. Šiame įrašė jis tarsi nupiešia ateities kelio gaires.

Išėjęs Humanitarinių mokslų fakulteto filologijos skyriaus mokslus, labai gerai išlaikęs prancūzų kalbos ir literatūros specialybės baigiamuosius egzaminus ir parašęs diplominį darbą *Maupasant et les tonctionnaires*, 1942 m. spalio 23 d. baigė aukštąjį mokslą – diplomuoto romanisto vardu.

Paskiriamas romanistikos katedros asistentu Vilniaus universitete. Daug skaito, bando rašyti, kankinasi dėl nesėkmių, savikritiškai žvelgia į savo darbus. 1943 m. sausio 24 d. įrašo dienoraštyje: „Mačernis man pasakė 'Kiekvieną net ir silpniausią pergyvenimą aš stengiuosi nugarazdinti užuomaron. Ir jei jis tikras ir stiprus jis išneria iš tos nežinios. Taip tai teisinga! Tai netgi labai rašytojiška. O aš niekad nesugebėsiu ką nors parašyti. Tam reikia begaliniai daug darbo ir pastangų, o aš tinginys, ir kas dar blogiau, plepys. Neteisinga, jog pirmo įspūdžio pagautas žmogus gali sukurti ką nors didelio“.

Vokiečiams uždarius universitetą įsidarbino „Vaidilos“ teatre. Ėjo administratoriaus pareigas. Kultūrinis gyvenimas vokiečių, ypač teatrinis, nesusilpnėjo. 1943 m. V. A. Jonynas užrašo knygelėje surašo darbus, kuriuos būtina atlikti „Vaidilos“ teatre – „pašildyti gerai teatrą“, „kėdes apmušti aksomu ir pataisyti... užuolaidas pasiūti“.

Neramūs dviejų okupacijų laikai užgrūdino, tačiau artėjanti antroji rusų okupacija privertė pasitraukti į Vokietiją. Vytautas su broliu Kęstučiu buvo suimti ir vokiečių pristatyti kasti apkasus. Pabėgo, atsirado Berlyne. Ten Vytautas susirado savo draugę Moniką (nuo šiol jų keliai jau niekad nesiskyrė), kuri dirbo džiovininkų sanatorijoje. Vytautas pradėjo kasti anglis ligoninės apšildymui. Artėjant rusams, abu pasitraukė ir atsirado Švabijos žemėje. Gyveno Biberbach. Monika pasakoja, kad Vytautas dirbo prancūzų valdžios įstaigoje, todėl turėjo ir valdišką butą, nereikėjo gyventi stovyklose.

„<...> Dabar kiekvienas prisiminimas yra beveik žongliravimas žodžiais. Aš nebejuntu jokios sąsajos tarp šios valandos DP – Jonyno ir to, kuris augo visom šaknim, sakysim, Vilniuj. Ir kai kartais praregiu rasojančią seminaro koridorių šerkšną, dulkinas lentynas ir vėl užuodžiu paštrėjusį nuorūkų kvapą, man darosi kažkaip pašėlusiai neramu. <...>

Nesurandu liepto praeitin <...> Jau trečius metus miegam žiemos miegu Biberbach. Įsitaisėm pakenčiamai – Dirbu Gouv. Milikaire vertėju – Monika mokosi visokių amatų. Retai svečiuojamės, užtat stropiai lankom kiną, nes tai vienintelė mūsų pramoga. <...> Dienos ramios, vienodos, bet ne monotoniškos. Neturim jokių iliuzijų išvažiuoti, įsikurdinti svetur. Išskyrus Jurgį ir Vaičiulėnaitę su niekuo nesusirašinėjam. Kadangi laikomės atokiai nuo kitų, su niekuo nesiriejam. Šeimos kol kas neturim. Tik Jurgis porą kartų buvo užvažiuavęs", – iš laiško A. Nykai – Niliūnui. Biberbachas, 1947 m. sausio 2 d.

Gyvenimas Vokietijoje nebuvo fiziškai varginantis, tačiau dvasinė būseną, nežinia veikė buginčiai. „Aš dažnai slapčia drebu dėl savo nerūpestingumo jausti gyvenimo iliuzoriškumą ir laimę. Bet ar ne tokie mes buvom Vilniuje, kai slampinėdavom trise po antikvariatų. Man regis, jei vėl susitiktumėm kartu, vėl atgytų tas pats nuovargis ir entuziazmas, ir tas pats nuobodis. Vartaliotumėme knygas, klausytumėmės ugnies spragėsio krosny <...> Yra mummyse tūli refleksai, kurių neatsikratysime niekados. Kokie jie bebūtų iracionalūs. Ir nors dėl jų Tave laikytų mulkeliu, kaip kad yra su manim mūsų bridžistiniame užkabory – yra kažkoks santykis, tave apsąlygojās, kuris neleidia tau pasidaryti kitokiu. Ir kaip tik šita realybė daro gyvenimą tai nepakenčiamą, tai laimingą". (Iš laiško J. Blekaičiui, Biberbachas, 1947 gruodžio 17 d.)

1949 m. daugelis pabėgėlių vyko iš Vokietijos į Ameriką, Australiją, kiti į Kanadą. Vytautas,

pasirinkęs Kanadą ir pasirašęs darbo sutartį metams, išvyksta kartu su Monika, ten ir susituokia. Atlikęs „sutartinį darbą", įsidarbina maisto paskirstymo sandėly, o Monika ligoninės virtuvėje. V. A. Jonyno Vilniaus universiteto diplomą buvo pripažintas ir jis svajojo ruošti doktoratą, padavė dokumentus į Montrealio universitetą ir buvo 1952 m. spalio 16 d. priimtas. Deja, skaudi buitė neleido įgyvendinti svajonės. Gavęs darbą mokykloje, pamatė, kad čia viskas skirtinga nei Lietuvoje. Už vasaros atostogas niekas pinigų nemokėjo. Jaunai šeimai reikėjo įsitvirtinti svečioje šalyje. Vytautas nusprendė imtis kelnerio – padavėjo darbo viename viešbutyje. Tik po gero dešimtmečio, susitapius šiek tiek pinigų, atsisakė kelnerio darbo.

Būdamas 45 metų, įstojo į Montrealio universitetą, bibliotekininkystės specialybę. Baigė per vienus metus, gavo bakalaurą. Porą metų dirbo ir studijavo universitete, apsigynė magistrą. Pradėjo dirbti socialinių mokslų bibliotekoje, vėliau paskirtas direktoriaus pavaduotoju. Išsipildė jo svajonė, gavo dėstytojo darbą – trejus metus dėstė bibliotekininkų mokykloje. Domėjosi menais – lankė parodas, skaitė meno knygas, mėgo prancūzų impresionistus. Monikos ir Vytauto laisvalaikis buvo teatras. Namuose buvo sukaupę vertinga klasikinės muzikos plokštelių kolekcija. Puikiai mokėjo lietuvių, o prancūzų kalbą, pasak žmonos Monikos, mokėjo geriau nei vietiniai prancūzai. Suprato vokiškai, mokėjo anglų, italų, rusų, lenkų kalbą. Daug laiko skyrė lavinimuisi, skaitymui. „<...> Skaitau daug, vilkdamas knygų iš bibliotekų. Dviejų viešų skaityklų. Anksčiau būdavau net iš trijų, nes parsinešdavau knygų iš buvusios savo darbovietės. <...> Tik knygų iš Lietuvos dabar nebegaunam tiek kiek anksčiau. Dabar jų gaunam kaip vaistus – po lašuką. Kartkartėmis. <...>. Visa ta skaityba išeina man į sveikatą. Palyginus su kitais, rašau nemažai. Bent draugai ir pažįstami stebisi mano „produkcija", mano raštingumu, tvirtindami, kad mano plunksna neatšipusi. Bet žinok žmogau, jei gudrus, kiek tuose jų žodžiuose tiesos ir kiek ironijos. Man tiek aišku, kad randu tą darydamas malonumą ir Monika mano „hobby" atlaidi. Nėpyksta, kad tokiais niekais verčiuosi," – iš laiško V. P. 1997 rugsėjo 22 d.

Montrealio lietuvių teatro vadovų paprašytas pradėjo rašinėti į spaudą recenzijas apie pastatytus spektaklius, vėliau straipsnius užsakinėjo ir *Draugo* redaktorius Kazys Bradūnas. Paėmęs plunksną į rankas tarsi iš pareigos, vėliau įsijungė į šį darbą su didžiausiu užsidegimu. Glaudžiai bendradarbiavo Kanados ir Amerikos lietuvių spaudoje – *Aiduose*, *Akiračiuose*, *Drauge*, *Metmenyse*, *Tėviškės žiburiuose*, *Nepriklausomoje Lietuvoje* ir kt. Godžiai skaitė, aptarinėjo su žmona Monika beveik visas išleistas svetur lietuvių knygas ir daugelį jų recenzavo. Mėgo A. Gustaičio kūrybą, artimas buvo poetas H. Radauskas, gerėjosi A. Nykos-Niliūno, kaimyno poeto H. Nagio kūryba, aukštai vertino talentingą dramaturgą K. Ostauską, A. Landsbergį, vertino prozininkus M. Katiliškį, J. Jankų, I. Merą ir kt. Akylai sekė sovietinės Lietuvos kultūrinį gyvenimą ir skubėjo aprašyti spaudoje. Jis skaito ir rašo apie J. Glinskio dramas, B. Radzevičiaus *Priešaušrio vieškelius*, J. Baltušio *Sakmę apie Juzą*, Sauliaus Tomo Kondroto *Žalčio žvilgsnį*, J. Marcinkevičiaus *Dienoraštį be datų*, J. Apučio *Keleivio* novelės, K. Sajos *Už nevarstomų durų*, R. Gavelio *Isibrovėlius*, J. Avyžiaus *Degimus* ir kt. Aptardamas spaudoje Lietuvoje išleistas knygas, ir nenorėdamas pakenkti artimiesiems, pasirašinėdavo Jono Aleksandravičiaus slapyvardžiu. Išsamūs studijiniai straipsniai išspausdinti apie Marių Katiliškį, Jurgį Jankų, Algirdą Landsbergį ir kt. Parašė monografiją apie tautodailininkę Anastaziją Tamošaitienę ir 1989 m. išleido atskira knyga. „Jau pusę šimtmečio kai nesu girdėjęs vieversio. Jų šiame žemyne nėra. <...> Esu minėjęs, kad man norėjos vienu metu pasiekti magiškąjį 300 recenzijų bei esė skaičių. Pasirodo, kad tą rekordą faktiškai jau esu pasiekęs, nes dar laukia savo eilės redakcijose keli rašiniai <...>". (Iš laiško V. P., 1999 kovo 26 d.).

V. A. Jonynas po įtemptos darbo dienos tyliai ir kantriai dirbo spaudos darbą, puoselėjo lietuvių Kanadoje, plėtė kultūrinio darbo ribas, dalyvavo Lietuvių Bendruomenės kultūrinėje veikloje, daugelį metų mokytojavo šeštadieninėje liuanistinėje mokykloje. 1969 m. buvo apdovanotas diplomu už darbą „Lietuviškose mokyklose", kurį įteikė LB pirmininkas Stasys Barzdukas ir Švietimo tarybos pirm. A. Rimkūnas. 1992 m. buvo įteikta Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirm. Vytauto Landsbergio padėka už paramą, atkuriant Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. V. A. Jonynas dirbo, negailėdamas jėgų ir nesitikėdamas jokio atpildo. Viename laiške šio straipsnio autorei rašė: „Nieką gyvenime nėra patvaraus, viskas keičiasi ir kad išliktų žmonių atminty – beviltiška. <...> užmarštis yra visų dalia". Norėčiau nepritari tiems kritiko žodžiams ir pasiūlyti, kad jo darbai nebus užnešti užmaršties dulkėmis. Monika Bernatavičiūtė-Jonynienė, rūpestingai tvarkiusi vyro kultūrinį palikimą, padarė viską, kad medžiaga sugrįžtų į Lietuvą, kad pasirodytų jo darbų knyga. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojai; naudodamiesi MLLM sukaupia medžiaga, rengia V. A. Jonyno literatūrinių darbų ir gyvenimo knygą. Žmona Monika finansavo knygos išleidimą ir nekantriai laukė jos pasirodymo... Deja, kovo 15 dieną Ottawoje nustojo plakusi ir jos širdis...

Šį pavasarį knyga išvys dienos šviesą, ir taps gražiu paminklu, įprasminančiu Vytauto Aleksandro Jonyno gyvenimą ir kūrybą. □

I. Šerpytės tyla

Atkelta iš 4 psl.

– Tyla reiškia daugelį dalykų. Mano dvasinė būseną buvo palikta tyloje, tačiau aš buvau ir nutildyta. Nutildyta žmonių, kuriais turėjau pasitikėti. Nežinau, kiek daug apie tai turėjau čia kalbėti, noriu būti atsargi, kalbėdama apie tai, kad mano žodžiai nebūtų vėliau išimti iš konteksto. Dauguma vyriausybių daug ką slepia nuo mūsų, ir tai aš interpretuoju kaip tylą; jos taip pat nutildo tuos, kurie kalba per daug. Aš jutau, kad valdžia elgėsi būtent taip, kai mirė mano tėvas. Nebuvo pateikta jokių atsakymų; mano klausimus, jokių paaiškinimų. Visa buvo sukurstyta valdžios ir tam tikra prasme tai suprantama, juk mano tėvas ėjo svarbias pareigas valdžios saugume. Iš čia kyla mano paroda. Iš nusivylimo, nežinojimo ir žinojimo, kad aš taip niekada ir nesužinosiu tiesos. Atrodo, kad korupcija valdo viską.

– Ar didelė paroda? Kur dar ji buvo eksponuojama?

– Paroda Amerikoje buvo mano pirmasis solo, kurioje aš eksponavau visą 11-os nuotraukų seriją. Ji truks 6 savaites. Gegužės pradžioje paroda bus atidaryta „Still" galerijoje Edinburge, Škotijoje. Prieš tai, 2005 m., mano darbų paroda buvo eksponuojama antramečių studentų darbų parodoje University of Brighton, taip pat tame pačiame universitete tik 2006 m. „Degree Show". 2006 m. su savo darbais dalyvavau „Editorial Photography Degree Show 2006" Truman Brewery, Brick Lane, 2006 m. „Jerewood Photography Awards", Jerewood Space, Londone, o šiais, 2007 m., Crane Kalman galerijoje, Brighton.

I. Šerpytės paroda veiks iki balandžio 15 d.
Yossi Milo Gallery, 525 West 25th Street,
New York, NY 10001, tel.: 212-414-0370;
www.yossimilogallery.com.

